

Groepsfoto van 10 soldaten in het Kamp van Alten Grabow, s.d. [ADV, VFA 454]

De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Duitse krijgsgevangenkampen (november 1918 tot juli 1925)

Deel 1

JOS MONBALLYU

VLAAMSE MILITAIREN IN DUITSE KRIJGSGEVANGENKAMPEN

In de loop van de maanden augustus, september en oktober van 1914 veroverde het Duitse leger het grootste gedeelte van het Belgische grondgebied en maakte daarbij tienduizenden Belgische officieren, onderofficieren en soldaten gevangen. In soms mensonwaardige omstandigheden werden die per trein naar Duitsland gevoerd,¹ waar zij eerst in oude legerkazernes en tentenkampen en vervolgens in houten barakken werden ondergebracht en tewerkgesteld. Tijdens de rest van de oorlog kregen zij het gezelschap van de Belgische militairen die nog in het bezette België of aan het IJzerfront gevangen werden genomen, of van Belgische burgers die om politieke of andere redenen gevangen werden gezet.

Volgens de officiële statistieken werden er in Duitsland 730 Belgische officieren en 40 500 Belgische onderofficieren en soldaten opgesloten. Voor de officieren gebeurde dit in de kampen van Altenau im Hartz, Eutin in Holstein en Maagdenburg waar zij tamelijk goed werden verzorgd. De Belgische onderofficieren en soldaten kwamen terecht in de kampen van Alten-Grabow, Cassel, Celle, Dülmen, Friedrichsfeld, Giessen, Göttingen, Güstrow, Holzminden, Münster, Parchim, Sennelager, Soltau en een aantal kleinere kampen, waar zij soms met burgerlijke gevangenen zaten opgesloten. Vanuit die kampen werden zij geregeld uitgezonden naar omliggende arbeidscommando's bij landbouwers, zout- en koolmijnen, grote industrieën of grote openbare werken. Door hun rudimentaire huisvesting, hun beperkte voeding, het zware werk, de strenge straffen en de onzekerheid over de duur van de oorlog, leidden zij er een hard bestaan.²

1. H. Eeman, *Captivité*, Bruxelles, 1984, p. 13.
2. *Œuvre aux prisonniers Belges en Allemagne. Comité Central: Le Havre, Rapport présenté à l'Assemblée générale du 26 février 1916*, Paris-Nancy, 1916, pp. 76-106; *Œuvre aux prisonniers Belges en*

In de gevangenenkampen en arbeidscommando's kwam het Vlaamse activisme al vrij vlug op gang. Onder impuls van Carl Stange, professor in de theologie aan de universiteit van Göttingen,³ riepen Godfried Rooms,⁴ Edwien Bauwens en Staf Bruggen⁵ zichzelf in maart 1915 in het kamp van Göttingen-Ebertal uit tot de Hogere Raad voor de behartiging van de Vlaamse belangen. Meteen richtten zij ook een redactieraad op voor het weekblad *Onze Taal. Weekbladje voor de Vlaamschsprekende krijgsgevangenen*. Godfried Rooms was hoofdredacteur, Roland Clymans econoom, Edwin Bauwens schatbewaarder en Staf Bruggen, Frans Linten, Leo Vanderlinden en Frans Delattre redacteurs. Daarnaast ontstond een bibliotheekraad met Staf Bruggen als hoofdbibliothecaris en Cesar Baguet en René De Prost als bibliothecarissen, een feestcomité met Edwin Bauwens als algemeen feestbestuurder, Filip Vrebos en Staf Bruggen als toneelbestuurders, een zekere Spanoghe als zangbestuurder en Karel Roovens als 'algemene schrijver' en een steunfonds met Filip Vrebos als schatbewaarder.⁶

Omdat zij succes kenden, besloot het Duitse Ministerie van Oorlog op 17 maart 1916 om zoveel mogelijk Vlaamse onderofficieren en Vlaamse intellectuelen *deutschfreundlich* te maken door hen in Göttingen samen te brengen en allerlei voordelen toe te kennen.⁷ Tezeldertijd werden de Franse, Engelse en Belgische Franstalige militairen uit dit kamp naar andere gevangenenkampen overgebracht. Hierdoor kreeg Göttingen steeds meer het uitzicht van een Vlaams gevangenenkamp. Het telde 1125 Vlaamse gevangenen einde augustus 1916, 1776 einde november 1916, 2097 einde december 1916 en 2302 in maart 1917.⁸

Allemagne. Comité Central: Le Havre, Rapport présenté à l'Assemblée générale du 9 décembre 1916, Paris-Nancy, 1917, pp. 104-159; Office central pour les prisonniers de Guerre antérieurement Comité central de l'Œuvre d'assistance aux prisonniers Belges. Quatrième et dernier rapport septembre 1917-mars 1924, Bruxelles, 1924, pp. 136-351; K. Cool, Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsland in de Eerste Wereldoorlog, Brussel, 2002, pp. 26-42; R. Pöppinghege, Belgian life behind German Barbed wire, in: Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique. Actes du Colloque international organisé à l'ULB du 15 au 17 janvier 2003, Bruxelles, 2005, pp. 205-220.

3. W. Dolderer, *Carl Stange*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 2853-2854.
4. W. Dolderer, *Rooms, Godfried*, in: *NEVB [...]*, pp. 2653-2654; W. Dolderer, *Activistische ballingen in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog. Deel III*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 59, 2000, nr. 4, pp. 203-206.
5. G. Van Overloop, *Bruggen, Staf (eigenlijk Gustaaf)*, in: *NEVB [...]*, pp. 615-616.
6. *Onze Taal*, 4 juni 1915 (exemplaar in strafdossier Godfried Rooms).
7. Instructies van het Duitse Ministerie van Oorlog van 18 februari en 17 maart 1916, in: Rudiger, *Un livre noir de la trahison activiste*, Bruxelles-Louvain, 1920, pp. 5-6; E. De Laminne, *Notes et impressions de captivité. Contribution à l'histoire de la Kultur*, Liège, 1919, pp. 101-102 en pp. 106-112.
8. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätskonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989, p. 172; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, pp. 127-128; R. Pöppinghege,

Het Duitse Ministerie van Oorlog was nooit van plan om alle Vlaamse intellectuelen en onderofficieren in Göttingen samen te brengen. In de gevangenenkampen van Alten-Grabow, Giessen, Güstrow, Münster I en II en Soltau waren immers nog vele duizenden andere gewone Vlamingen opgesloten die daar of in de omliggende arbeidscommando's werk verrichtten. Om voor die Vlamingen een aantal praktische zaken te regelen, zoals de post- en pakjesverdeling, het opmaken van ziekenlijsten, het organiseren van ontspanning, waren ook in deze kampen Vlaamse onderofficieren of intellectuelen nodig.⁹ Om deze laatste te ondersteunen werd het weekblad *Onze Taal* verspreid, konden de Vlaamsgezinde gevangenen in de verschillende kampen gemakkelijk met elkaar corresponderen, kregen de Vlaamse vertrouwenspersonen in de perifere kampen geregeld bezoek van Vlaamse voortrekkers uit Göttingen en werden zijzelf ook opgeleid in het basiskamp van Göttingen.¹⁰

Om de Vlaamse gevangenen nog meer te behagen, zette de Duitse overheid vanaf 17 oktober 1916 een groots charmeoffensief op het getouw. In elk district waar veel Vlamingen waren opgesloten, werd een Duitse militair als Flamenofficier aangesteld die zowel het materiële als het geestelijke welzijn van de Vlaamse krijgsgevangenen in het oog moest houden en er bijgevolg moest op toezien dat de Vlamingen behoorlijk werden gevoed en gekleed, dat zij bij ziekte de nodige verzorging kregen en vooral dat zij zoveel mogelijk in het bezit werden gesteld van activistische boeken, brochures en kranten uit het bezette gebied.

Die Vlamingenofficieren kregen eerst een korte opleiding in het kamp van Göttingen. Nadien bleven zij voortdurend in contact met het Centrale bureau voor de propaganda in Göttingen dat onder de leiding stond van Carl Stange. In alle kampen en arbeidscommando's waar veel Vlamingen verbleven, rekruteerden zij onder de Vlamingen vertrouwenspersonen die hen voortdurend inlichtten over de toestand van de Vlaamse krijgsgevangenen. Die vertrouwenspersonen kregen betere voeding en huisvesting en konden gemakkelijker met elkaar corresponderen. Zij konden in burgerkledij de gevangenenkampen vrij in- en uitgaan en woonden soms buiten het krijgsgevangenkamp in de nabijgelegen steden. Zij waren belast met de toewijzing van de pakjes met voeding, kleding en geneesmiddelen die uit het bezette België of Frankrijk aan de krijgsgevangenen waren toegezonden.¹¹ Ten slotte ijverden zij voor een politieke partij die de Duitsers genegen was en zich afzette tegen de Frans-Belgische mentaliteit.¹²

Belgian life [...], pp. 205-220; R. Pöppinghege, *Das Kriegsgefangenenlager Ebertal als Zentrum flämischer Propaganda im Ersten Weltkrieg*, in: *Göttinger Jahrbuch*, jg 51, 2003, pp. 49-60.

9. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 171.

10. Instructie van het Duitse Ministerie van Oorlog van 17 maart 1916, in: Rudiger, *Un livre noir [...]*, p. 6.

11. H. Eeman, *Captivité [...]*, p. 102.

12. Rudiger, *Un Livre noir [...]*, pp. 14-15, 22 en 30; W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*,

Om dat laatste te bevorderen zorgde een sociale dienst (Fürsorgeabteilung) in elk krijgsgevangenkamp voor de verspreiding van activistische kranten en tijdschriften,¹³ voor kwalitatief onderwijs en voor ontspanning in Vlaamse bibliotheken, handwerkateliers, theatergroepen, orkesten, zanggroepen en zelfs filmzalen. Daarnaast organiseerden deze diensten bezoeken van activistische voormannen uit het bezette België,¹⁴ zoals Hippoliet Meert,¹⁵ Edmond Fabri,¹⁶ Jan Domela Nieuwenhuis Nyegaard,¹⁷ August Borms,¹⁸ Raf Verhulst,¹⁹ Pieter Tack,²⁰ Willem De Vreese,²¹ René De Clercq,²² Hector Plancquaert,²³ Alfons Van Roy²⁴ en Jozef Van Wetteren.²⁵ Meteen ontstond er een stevige band tussen het activisme in de krijgsgevangenkampen en het activisme in het bezette België. Als permanent vertegenwoordiger van de Raad van Vlaanderen in de Duitse gevangenkampen had Cyriel Rousseu²⁶ vanaf 1917 de opdracht om dit contact levendig te houden.²⁷

De Göttinger Fürsorgeabteilung stond niet alleen in voor de opleiding van de Vlaamse vertrouwenspersonen, maar ook voor de uitbetaling van hun kosten. Het geld kwam van de Centrale Voorzienigheidskas, die gespekt werd door subsidies van de Duitse overheid en van de Raad van Vlaanderen en door de opbrengsten van de cinema en de schouwburg in het kamp van Göttingen.

In Göttingen bestond er sinds 1915 ook een hulpcomité onder de naam Union Belge – Belgisch Verbond dat zich bezighield met het verschaffen van allerlei materiële hulp (voedsel, kleding, geneesmiddelen) aan de Belgische krijgsgevangenen. De leiding van dit hulpcomité bestond aanvankelijk uit Belgische militairen die sterk patriottisch gezind waren. Maar na een machtsgreep met de hulp van de Duitsers kwam dit hulpcomité in 1917 in handen van een aantal radicale Vlamingen,

p. 172; K. Otte, *Lager Soltau. Das Kriegsgefangenen- und Internierten Lager des Ersten Weltkriegs (1914-1921)*, Soltau, 1999, pp. 57-69; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, p. 130.

13. Zoals *Het Vlaamsche Nieuws*, *Gazet van Gent*, *Gazet van Brussel*, *Gazet van Leuven*, *Eendracht*, *Ons Land* en *De Toorts*.
14. E. De Laminne, *Notes et impressions [...]*, p. 109.
15. J. Beyers-Bell, *Meert, Hippoliet*, in: *NEVB [...]*, pp. 2018-2020.
16. P. Van Hees, *Fabri, Edmond*, in: *NEVB [...]*, p. 1105.
17. L. Buning & P. Van Hees, *Domela Nieuwenhuis Nyegaard, Jan*, in: *NEVB [...]*, pp. 973-975.
18. L. Vandeweyer, *Borms, August*, in: *NEVB [...]*, pp. 559-563.
19. E. Vandewalle & L. Vandeweyer, *Verhulst, Raf*, in: *NEVB [...]*, pp. 3240-3241.
20. H. Mommaerts & P. Van Hees, *Tack, Pieter L.*, in: *NEVB [...]*, pp. 3045-3046.
21. H. Mommaerts & A. Van Eetvelde-De Moor, *Vreese, Willem-Lodewijk de*, in: *NEVB [...]*, pp. 3575-3576.
22. K. Hulpiau, *Clercq, René De*, in: *NEVB [...]*, pp. 742-743.
23. F.-J. Verdoodt, *Plancquaert, Hector M.*, in: *NEVB [...]*, pp. 2484-2487.
24. L. Buning & L. Vandeweyer, *Roy, Alfons Van*, in: *NEVB [...]*, p. 2668.
25. L. Vandeweyer, *Wetteren, Jozef, Van*, in: *NEVB [...]*, p. 3726.
26. N. Wouters, *Rousseu, Cyriel*, in: *NEVB [...]*, pp. 2667-2668.
27. K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, pp. 125-161.

zoals Jozef Pluym, Michel Palma, Oscar Steyaert en Hendrik Van Schoor²⁸, die er zich op toeleiden om de voeding, kledij en geneesmiddelen bij voorkeur ter beschikking te stellen aan de Vlaamse activisten in Göttingen, aan de Vlaamse vertrouwenspersonen die op doorreis waren naar een ander gevangenenkamp en aan de Vlamingen uit andere kampen die voor een opleiding naar Göttingen kwamen.

In Göttingen hadden de Vlamingen in barak dertien hun eigen Vlaams Huis met een eigen kantine, waar Jan De Decker voor het onderhoud en de bediening zorgde. Ze hadden er ook een eigen bibliotheek waarvan eerst Staf Bruggen en later Piet Bessem²⁹ aan het hoofd stond, een eigen kampschool waar Jozef Goossenaerts³⁰, Godfried Rooms, Leo Delfosse,³¹ Jozef Vandenheuvel, Leo Van Cleemput en René Gaspar doceerden, een eigen kunstatelier onder de leiding van Valère Lievens, een eigen theatergezelschap met Staf Bruggen en later Daniel Heffinck als toneeldirecteur en een eigen orkest onder de leiding van Karel Van der Smissen. Drie Vlaamse aalmoezeniers, Jules Van Bergen,³² een zekere Van Roy en een zekere Verdoodt, die uit het bezette België naar Duitsland waren overgekomen, zorgden voor het geestelijk welzijn van de Vlaamse gevangenen.³³

In Göttingen werd in 1916 ook een 'Vlaamsch Middenkomiteit' opgericht dat pretendeerde dat het de Vlaamse krijgsgevangenen in geheel Duitsland vertegenwoordigde en veel propaganda maakte voor het vrijwillig werken voor de Duitsers, voor het toetreden van Vlaamse soldaten tot de Vlaamse Rijkswacht en voor de terugkeer van de Vlaamse krijgsgevangenen naar het bezette België. In dat Middenkomiteit zetelden vertegenwoordigers van de twee strekkingen van de Vlaamse beweging. De radicalen of Jong-Vlamingen, die na de oorlog een onafhankelijk Vlaanderen wilden, waren vertegenwoordigd door Staf Bruggen uit Antwerpen, Leo Delfosse uit Ronse, Julius De Vuyst uit Gent, René Gaspar uit Sint-Katelijne-Waver, Maurice Goossens uit Wetteren, Gaston Matthys uit Diest, Jozef Pluym uit Dendermonde, Godfried Rooms uit Gent, Oscar Steyaert uit Gent, Aloïs Valgaeren uit Kontich, Michiel Vandekerckhove,³⁴ Jozef Vandenheuvel uit Nevele, Hendrik Van Schoor uit Antwerpen en Jozef Verhulst uit Oostende. De unionisten, die zoals Frans Van Cauwelaert tevreden waren met een "Vry Vlaanderen

28. Over deze figuren, zie verder.

29. D. Luyten, *Bessem Piet*, in: *NEVB [...]*, p. 473; W. Dolderer, *Activistische ballingen [...]*, pp. 215-216.

30. Was een burgerlijke gevangene die wegens spionage in België tot een opsluiting van tien jaar was veroordeeld: G. De Smet, Dr. Jozef Goossenaerts, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 41, 1982, nr. 4, pp. 239-247; G. De Smet, *Goossenaerts, Jozef*, in: *NEVB [...]*, pp. 1336-1338.

31. G. De Smet, *Delfosse (Delfos), Leo*, in: *NEVB [...]*, p. 896; W. Dolderer, *Activistische ballingen [...]*, pp. 158-161.

32. W. Dolderer, *Activistische ballingen [...]*, p. 154.

33. H. Eeman, *Captivité [...]*, pp. 104-105.

34. W. Dolderer, *Activistische ballingen [...]*, pp. 196-199.

Binnenzicht van het Vlaams Huis in het kamp van Göttingen, s.d. [ADVN, VFA 477]

in een vry België", waren er vertegenwoordigd door August Balthazar uit Gent,³⁵ Constant Cassiers uit Antwerpen, Jan De Decker uit Antwerpen, Jozef Pauwels uit Antwerpen, Rik Van Hoofstadt uit Antwerpen³⁶ en Jozef Goossenaerts uit Gent.³⁷

Godfried Rooms ontpopte zich heel vlug tot de natuurlijke leider van dat Middenkomiteit. Toen hij einde januari 1918 naar België terugkeerde, nam eerst Petrus Lewyllie³⁸ en later Piet Van Rossem³⁹ die taak op zich. Piet Bessem nam zijn taak over als hoofdredacteur van het weekblad *Onze Taal*. Jan-Pieter Lenaerts en Frans Michiels werkten bij het Middenkomiteit als administratieve krachten. De eerste was een radicale separatist de tweede een unionist. De unionist Willem Van Kelst was secretaris van de kampschool. Cyriel Rousseu adviseerde het Middenkomiteit en werd in zijn secretariaatswerk bijgestaan door Aloïs Valgaeren, Leo Van Cleemput, Maurice Goossens, Leo Halsband en Hubert Cattot.⁴⁰

35. G. Vanschoenbeek, *Balthazar, August*, in: *NEVB [...]*, pp. 390-391.

36. L. Boeva, *Hoofstadt, Rik (eigenlijk Hendrik) Van*, in: *NEVB [...]*, p. 1461.

37. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 172; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, pp. 128-129.

38. W. Dolderer, *Activistische ballingen [...]*, p. 199.

39. N. Wouters, *Rossem, Van, Piet*, in: *NEVB [...]*, pp. 2665-2666.

40. Ongedateerde kopie van een Verslag van de Militaire Veiligheidsdienst (Armée Belge. D.S.M.A.O.) dat terug te vinden is in de strafdossiers van Godfried Rooms en van Piet Van Rossem (zie verder).

Bij de Belgische rijkswachter Petrus Lewyllie zou volgens bepaalde getuigen einde 1917 de idee ontstaan zijn om een Vlaams Leger of een Vlaamse Rijkswacht op te richten.⁴¹ Die Rijkswacht zou na de oorlog de activistische instellingen in Vlaanderen, zoals de Raad van Vlaanderen, verdedigen met behulp van Vlaamse krijgsgevangenen. Nadat August Borms dat project in augustus 1918 had goedgekeurd, zetten Petrus Lewyllie, Piet Van Rossem, Jan Daele en Clement Bursens zich in Duitsland in voor het rekruteren van de gepaste personen. Feitelijk kwam die organisatie echter nooit tot stand.⁴²

De band tussen het activisme in de Duitse krijgsgevangenkampen en het activisme in het bezette gebied werd nog nauwer toen de Duitsers vanaf juli 1918 systematisch Vlaamse krijgsgevangenen naar België lieten terugkeren.⁴³ Die terugkeer was zelf een gevolg van het verdrag dat de Duitse, Franse en Belgische regeringen op 26 april 1918 in Bern hadden afgesloten over het uitwisselen van krijgsgevangenen. Belgische krijgsgevangenen die al meer dan achttien maanden in Duitsland waren opgesloten, konden hierdoor worden uitgewisseld tegen Duitse krijgsgevangenen op voorwaarde dat zij niet naar het bezette België, maar naar het onbezette Frankrijk of het neutrale Zwitserland zouden gaan.⁴⁴

De Vlaamse activisten in de Duitse krijgsgevangenkampen en in de Raad van Vlaanderen protesteerden tegen deze laatste voorwaarde. Samen beseften zij maar al te goed dat de Vlaamse krijgsgevangenen die naar Zwitserland of Frankrijk zouden gaan, aan hun invloed zouden ontsnappen en zelfs dreigden te verfransen. Bij monde van August Borms vroegen zij dan ook een andere regeling. De Duitse overheid zwichtte en besloot op 3 juli 1918 dat de Vlaamse krijgsgevangenen voortaan een alternatief kregen: ze konden zich ook ofwel in Duitsland vestigen en er als vrije arbeiders hetzelfde loon krijgen als de Duitse arbeiders, ofwel naar Vlaanderen terugkomen op voorwaarde dat zij middelen van bestaan hadden of een werkgever vonden, er in hun familie geen verdachten van spionage waren,

41. Over de idee dat George Roose en Paul Van Ostayen de geestelijke vaders waren van de Vlaamse Rijkswacht zie A. Vrints, *Bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2000, pp. 142-143.

42. Rudiger, *Un livre noir [...]*, pp. 96-97; *Les archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen) publiées par la Ligue nationale pour l'unité*, Bruxelles, 1929, pp. 403-404; A. Vrints, *Bezette stad [...]*, pp. 141-146; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, pp. 152-153.

43. Voorheen kregen sommige Vlaamse militairen al individueel de toelating om naar België terug te keren. Dit was bijvoorbeeld het geval voor Lode De Rooy, Emiel Van Kayenbergh, Pieter Mertens, Hendrik Van Schoor, Daniël Heffinck, Jules Midy, Frans Linten, Godfried Rooms en René Gaspar. Een lijst van 72 teruggekeerde militairen is te vinden in het strafdossier van René Gaspar: Rijksarchief te Brussel, Anderlecht (RABA), Krijgsraad (KR) van Brabant. Dossiers 1912-1927, doos 112, 356-358/1922. Zie ook W. Dolderer, Twee propagandaverslagen over het activisme in Heist-op-den-Berg, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 43, 1984, nr. 4, p. 209.

44. Meer over dit verdrag bij G. Cahen-Salvador, *Les prisonniers de Guerre 1914-1919*, Paris, 1929, pp. 243-266.

hun ouders of familie akkoord gingen met hun terugkeer en zij zich vestigden in het Generaal-Gouvernement.⁴⁵

De Vlaamse activisten in de krijgsgevangenkampen in Duitsland maakten deze keuzemogelijkheid via pamfletten ruimschoots bekend. Enkele dagen later kwam al een eerste groep van 21 radicale Vlaamse krijgsgevangenen naar België. Daar werden zij op 11 juli 1918 plechtig ontvangen door August Borms en een aantal leden van het propagandabureau van de Raad van Vlaanderen. Sommigen van die krijgsgevangenen, zoals Rik Van Hoofstadt, Leo Van Cleemput, Aloïs Valgaeren en Gustaaf Claessen, zetten zich tijdens de resterende oorlogsmaanden meteen in voor het activisme in het bezette Vlaanderen.⁴⁶

Via een aantal zieke krijgsgevangenen die uit Duitsland naar Zwitserland waren overgebracht, raakte de Belgische regering al in 1917 op de hoogte van het Vlaamse activisme in de Duitse gevangenkampen.⁴⁷ Zo verhoorde kolonel Lefébure, militaire attaché bij de Belgische ambassade in Bern, einde september-begin oktober 1917 zesentwintig Belgische krijgsgevangenen, die naar Zwitserland waren overgebracht. De Brusselse senator Alexandre Halot⁴⁸ en de Brugse priester-godsdienstleraar Julien Vermaut, die een tijdje als burgerlijke gevangenen in Göttingen waren opgesloten, vulden die gegevens korte tijd nadien aan in een eigen verslag. Daarnaast kwamen er bij de Belgische ambassade in Bern of de Belgische regering in Le Havre tientallen individuele klachten binnen van, meestal Franstalige Belgen die geërgerd waren over wat zij in de Duitse gevangenkampen hadden gezien.⁴⁹ Na de Wapenstilstand op 11 november 1918 kon het militair gerecht dan ook het 'landverraad' in de Duitse gevangenkampen prompt aanpakken. In de hiernavolgende bijdrage wordt uiteengezet hoe dit gebeurde.

HET BEGRIIP ACTIVISME EN ZIJN BESTRAFFING DOOR DE KRIJGSRAAD VAN HET GROOT HOOFDKWARTIER

Volgens de toenmalige Belgische gerechtelijke instanties was activisme een misdrijf dat gepleegd werd door diegene die tijdens de oorlog een inbreuk maakte op de artikelen 104, 115, lid 5 of 118bis van het Belgische strafwetboek.⁵⁰ Tegen activisten

45. Rudiger, *Un livre noir* [...], pp. 80-81; W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus* [...], p. 177; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen* [...], pp. 135-136 en 152.
46. *Les archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen) publiées par la Ligue nationale pour l'unité Belge*, Bruxelles, s.d., p. 411. Gaston Mathijs uit Diest maakte ook deel uit van deze eenentwintig gevangenen.
47. E. De Laminne, *Notes et impressions* [...], pp. 154-156.
48. P. Van Molle, *Het Belgisch parlement 1894-1969*, Gent, 1969, p. 167.
49. Algemeen Rijksarchief, Brussel (ARA), Archief van het bureau voor politieke documentatie, 1; H. Eeman, *Captivité* [...], pp. 134-137. Zie ook de tientallen brieven verspreid in de verschillende, hierna besproken strafdossiers.
50. J. Monballyu, *Repressie met maat? De omvang en de chronologie van de strafrechtelijke repressie van*

in de Duitse krijgsgevangenkampen werden alleen artikel 115, lid 5 en artikel 118*bis* Sw. ingeroepen.

Artikel 115, lid 5 Sw. strafte met een levenslange hechtenis – en vanaf 21 oktober 1916 met de doodstraf⁵¹ – al diegenen die hadden bijgedragen tot de 'vordering' van de vijandelijke wapens op het grondgebied van het Koninkrijk België of tegen de Belgische strijdkrachten te land of ter zee, door de getrouwheid van de officieren, soldaten, matrozen en andere burgers tegen de Koning en de Staat aan het wankelen te brengen.⁵² Indien een militair een inbreuk maakte op dit strafwetsartikel, pleegde hij van rechtswege het misdrijf van verraad zoals bepaald in artikel 15 en 16 van het Militair strafwetboek van 1870, wat een strafverhoging met één graad inhield (bijvoorbeeld van een levenslange hechtenis naar de doodstraf).

Omdat de Belgische regering in Le Havre goed beseftte dat het vorderen (in het Frans *progrès*) van het vijandelijke Duitse leger nog moeilijk kon worden aangetoond na de stellingoorlog vanaf oktober 1914,⁵³ voerde zij met een besluitwet van 8 april 1917 een nieuw artikel 118*bis* in het strafwetboek van 1867 in. Dit nieuwe artikel strafte met een dwangarbeid van vijftien tot twintig jaar diegene die met kwaad opzet de vijandelijke politiek of plannen in de hand had gewerkt, had deelgenomen aan het vervormen door de vijand van wettelijke instellingen of inrichtingen of de getrouwheid van de burgers tegen de Koning en de Staat in oorlogstijd aan het wankelen had gebracht.⁵⁴ Meteen was elke politieke samenwerking met de Duitse vijand in oorlogstijd strafbaar los van enige militaire operatie.⁵⁵ Volgens een tweede besluitwet van 8 april 1917, die onmiddellijk in werking trad op de dag van zijn publicatie in het *Staatsblad* (13 april 1917), golden alle tijdens

het Vlaamse burgeractivisme na de Eerste Wereldoorlog, in: P. Nefors & P.A. Tallier (ed.), *Wanneer de kanonnen zwijgen. Verslagen van het internationaal colloquium in Brussel*, 3-6 november 2008, Brussel, 2010, pp. 307-312; J. Monballyu, Het uur van de vergelding. Vlaamse activisten voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Leger (23 januari tot 30 juni 1919). Deel 1, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 69, 2010, nr. 4, pp. 310-312.

51. Besluitwet van 11 oktober 1916 die tien dagen later van kracht werd: *Verzameling van wetten en Koninklijke besluiten (VWKB)*, 1916, pp. 442-447. Volgens artikel 5 van de besluitwet van 14 september 1918 tot wijziging van het strafwetboek, het wetboek van strafvordering en het wetboek van militaire strafvordering moest die doodstraf worden uitgevoerd door de dood met de kogel: *VWKB*, 1918, pp. 410-411.
52. Besluitwet van 11 oktober 1916 op de misdaden en wanbedrijven tegen de veiligheid van den Staat buitenlands, *VWKB*, 1916, p. 447.
53. Aldus omschreven in het verslag aan de Koning voorafgaand aan de besluitwet van 8 april 1917: *"Maar in den tekst van artikel 115 wordt niet de trouweloosheid van diegenen voorzien die, zonder in den eigenlijken zin van het woord bij te dragen tot de vordering van 's vijands wapens, een plan zouden hebben gediend dat door den vijand arglistig beraamd werd tegen de eenheid en de instellingen van het Koninkrijk."* (*VWKB*, 1917, p. 185).
54. *VWKB*, 1917, pp. 194-195.
55. R. De Ryckere, Les attentats et les complots contre la forme du gouvernement, in: *Revue de droit belge*, jg. 7, 1925, pp. 200-218.

de oorlog uitgevaardigde besluitwetten onmiddellijk voor zowel het onbezette als het bezette Belgische grondgebied. De strafrechtelijke overheden moesten de vervolging in dat laatste grondgebied van de misdrijven die in die besluitwetten waren bepaald, verzekeren naarmate dit grondgebied werd bevrijd en zonder dat die besluitwetten opnieuw moesten worden bekendgemaakt.⁵⁶

Na de oorlog waren er meerdere problemen met de draagwijdte van artikel 118bis Sw.⁵⁷ waarvan de oplossing van twee van hen van groot belang was voor het straffen van de activisten in de Duitse gevangenenkampen. Er was vooreerst de vraag of artikel 118bis Sw. kon toegepast worden op Belgen die het daarin omschreven misdrijf in het buitenland hadden gepleegd. Volgens Léon Théodor, advocaat van Gustaaf De Bruyn en later minister van Justitie,⁵⁸ was dit niet het geval omdat de besluitwet van 8 april 1917 dit niet uitdrukkelijk had bepaald en een Belgische strafwet volgens artikel 4 van het Belgische strafwetboek slechts extraterritoriale rechtskracht had als die strafwet dit uitdrukkelijk bepaalde. Het krijgsauditoraat van Brabant was samen met auditeur-generaal baron Raymond Van Zuylen van Nyevelt een tegenovergestelde mening toegedaan. Omdat de Belgische wetgever artikel 118bis Sw. had opgenomen in boek II, titel I, hoofdstuk II van het Belgisch strafwetboek van 1867, had hij volgens dit krijgsauditoraat dit misdrijf gekwalificeerd als een misdrijf tegen de uitwendige veiligheid van de Staat dat dan volgens artikel 6, 1° van de voorafgaande titel van het wetboek van strafvordering ook kon gepleegd worden door Belgen in het buitenland. De krijgsraad van Brabant, het Krijgshof en het Hof van Cassatie schaalden zich op 28 juli 1921, 12 augustus 1921 en 27 februari 1922 achter dit laatste standpunt en hiermee was dit eerste probleem definitief opgelost.⁵⁹

Een tweede belangrijke vraag was of de artikelen 15 en 16 van het Militair Strafwetboek van 1870, die een strafverhoging met één trap bepaalden voor de militairen die een misdrijf tegen de veiligheid van de Staat pleegden, ook van toepassing waren wanneer een militair een inbreuk pleegde op artikel 118bis Sw. Auditeur-generaal Van Zuylen van Nyevelt was op grond van dezelfde redenering als bij de vorige betwisting van oordeel dat dit het geval was. Omdat de Belgische wetgever artikel 118bis Sw. had opgenomen in boek II, eerste titel, hoofdstuk II van het Belgische strafwetboek handelend over de misdrijven tegen de externe veilig-

56. Artikel 2 van de besluitwet, *VWKB*, 1917, pp. 198-205.

57. *Répertoire pratique du droit Belge. Législation, Doctrine et Jurisprudence*, III, Bruxelles, 1949, p. 384; J. Monballyu, *Repressie met maat [...]*, pp. 317-319.

58. Léon Théodor (1853-1934), volksvertegenwoordiger voor Brussel en minister van Justitie van 13 mei 1925 tot 17 juni 1925: P. Van Molle, *Het Belgisch parlement 1894-1969*, Gent, 1969, p. 315.

59. Justitiepaleis, Archief Auditeur-generaal, KR Brabant. Vonnissen, 39, nr. 567/1921; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 126, 558/1921 en 795/1921 betreffende Gustaaf De Bruyn; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 237 A, 795/1921 (allen in de zaak betreffende Gustaaf De Bruyn).

heid van de Staat, had hij de daar omschreven feiten gekwalificeerd als een misdrijf tegen de uitwendige veiligheid van de Staat waarop de strafverzwaring bepaald in artikel 15 en 16 Mil.Sw. van toepassing was. Advocaat De Mortier verdedigde in het strafproces tegen Leo Van Cleemput een tegengestelde opvatting en steunde daarvoor op het, in het strafrecht algemeen aanvaarde, beginsel dat het materiële toepassingsgebied van een strafwet steeds beperkend moet geïnterpreteerd worden. Aangezien de besluitwet van 8 april 1917 nu niet uitdrukkelijk had bepaald dat artikel 15 en 16 Mil.Sw. van toepassing waren wanneer iemand een inbreuk pleegde op artikel 118*bis* Sw., konden die artikelen dan ook niet worden toegepast wanneer een militair een inbreuk pleegde op artikel 118*bis* Sw. Het Krijgshof en het Hof van Cassatie volgden dit laatste standpunt op 12 juli 1919 en 25 november 1919⁶⁰ en meteen was ook dat probleem opgelost.

In navolging van de Franse wetgeving, bepaalde een besluitwet van 11 oktober 1916 anderzijds dat de militaire rechtbanken (krijgsraden in eerste aanleg en het Krijgshof in hoger beroep) exclusief bevoegd waren voor alle misdrijven tegen de veiligheid van de Staat, ongeacht of die door een militair of een gewone burger waren gepleegd en dit zolang de oorlog duurde.⁶¹ Deze uitzonderingsmaatregel, die de bedoeling had om de incivieken zo vlug mogelijk te straffen, werd in de strafrechtsleer en strafrechtspraak sterk betwist, maar werd uiteindelijk door alle gerechtelijke instanties als rechtsgeldig erkend.⁶²

Om nu de strafrechtelijke vervolging van de incivieken bij de militaire rechtbanken zo geordend mogelijk te laten verlopen, bepaalde een circulaire van auditeur-generaal baron Durette van 19 november 1918, gevolgd door een circulaire van 6 december 1918, dat de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier exclusief bevoegd was om te oordelen over alle gevallen van activisme.⁶³ Krijgsauditeurs te velde of bestendige krijgsauditeurs die over activisme een klacht of een aangifte binnenkregen of er ambtshalve mee geconfronteerd werden, mochten weliswaar over deze misdrijven nog steeds een strafdossier openen en een eerste onderzoek instellen.⁶⁴ Maar na dit eerste onderzoek moesten zij het strafdossier zo vlug mo-

60. RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 118, 517 van 19 juli 1919; RABA, Krijgsraad. Dossiers 1915-1954, doos 149, 517/1919; Cassatie 25 november 1919, *Pasicrisie*, 1919, I, pp. 257-258.

61. Artikel 7 van de besluitwet van 11 oktober 1916, *VWKB*, 1916, pp. 430-431.

62. J. Monballyu, *Repressie met maat [...]*, pp. 326-327.

63. Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, Circulaires van de auditeur-generaal, 1918, nrs. 383 en 386. Deze exclusieve bevoegdheid van de KR van het Groot Hoofdkwartier staat niet uitdrukkelijk vermeld in deze circulaires. Men vindt die bevoegdheid slechts via een a contrario redenering. De KR van het Groot Hoofdkwartier was exclusief bevoegd voor alle misdrijven tegen de veiligheid van de Staat, met uitzondering van de gevallen van economische collaboratie, verklikking en heling van vijandelijke soldaten of spionnen, die door de provinciale of bestendige krijgsraden moesten behandeld worden. Activisme en spionage waren de restbevoegdheden waarvoor de KR van het Groot Hoofdkwartier bevoegd was.

64. Zie bijvoorbeeld Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, Notitieregister krijgsauditeur Oost-

gelijk overmaken aan het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier,⁶⁵ dat dan volledig autonoom besliste of het de verdachte al dan niet zou vervolgen voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier.

Op grond van deze bijzondere bevoegdheid opende het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier tussen 10 oktober 1918 (dag van de eerste bevrijding van een stuk Belgisch grondgebied) en 30 september 1919 (dag van de opheffing van de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier en zijn krijgsauditoraat) een strafdossier tegen 49 militairen die verdacht waren van activisme in een Duits krijgsgevangenkamp.⁶⁶ Maar omdat de meeste van die militairen voortvluchtig waren en volgens het toenmalige militaire strafprocesrecht niet naar de krijgsraad konden verwezen worden,⁶⁷ slaagde het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier er uiteindelijk slechts in om zeven van die 49 militairen buiten vervolging te stellen en drie van hen te verwijzen naar de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier.⁶⁸

De 33-jarige Rik (officieel Hendrik-Juliaan) Van Hoofstadt, handelsvertegenwoordiger uit Antwerpen,⁶⁹ was aldus de eerste militair die door een krijgsraad werd veroordeeld wegens activisme in een krijgsgevangenkamp in Duitsland. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier strafte hem op 3 mei 1919 met een dwangarbeid van tien jaar, een straf die het Krijgshof op 21 november 1919 verminderde tot een gevangenisstraf van twee jaar. Voor datzelfde misdrijf strafte de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier op 3 mei 1919 ook de 31-jarige Leo (officieel Léon-Joseph) Van Cleemput uit Sint-Niklaas. Die kreeg een levenslange dwangarbeid, een straf die het Krijgshof op 12 juli 1919 alleen wegens de eerder genoemde juridisch-technische redenen omzette in een dwangarbeid van twintig jaar.⁷⁰ De 29-jarige spoorwegbediende Gommaire Hendrickx, bijgenaamd 'Aimé', uit Lier, soldaat bij het 4de Regiment Genietroepen, werd op 30 juni 1919 voor gelijkaardige feiten vrijgesproken. Het Krijgshof bevestigde die vrijspraak op 28 januari 1920.⁷¹

Vlaanderen 1 januari 1919-12 maart 1919, notitie 260 (Hendrik Vervaeet), 530 (Philemon Brugheman), 713 (Adolf Van Wambeke), 822 (Jan De Vreese), 976 (Edgard Du Pont).

65. Sinds december 1918 zetelde het krijgsauditoraat en de KR van het Groot Hoofdkwartier in het Justitiepaleis in Brussel.

66. RABA, Krijgsraden te velde 1914-1919, doos 1248-1290, dossiers nr. 1359, 1494, 1622, 1709, 1796, 1859, 1918, 2238, 2360, 2369, 2682, 2889, 2986, 3194, 3401, 3402, 3435, 3808, 3835, 3996, 4055, 4064, 4774, 4822, 4836, 4846, 4847, 4940, 4944, 4948, 4979 en 5056.

67. Zie verder bij *Een nieuwe mogelijkheid: de veroordeling bij verstek*, p. 253.

68. Zie verder bij *Beslissingen tot niet-vervolging* in deel 2.

69. L. Boeva, *Hoofstadt, Rik (eigenlijk Hendrik), Van*, in: *NEVB [...]*, p. 1461.

70. RABA, Krijgsraden en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, 105; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 118, 517 van 12 juli 1919; RABA, Krijgsraad. Dossiers 1915-1954, doos 149, 517/1919; Cassatie 25 november 1919, *Pasicrisie*, 1919, I, pp. 257-258.

71. Meer over deze drie processen bij J. Monballyu, *Het uur van de vergelding [...]*, pp. 25-31.

DE EERSTE VEROORDELINGEN DOOR DE KRIJGSRAAD VAN BRABANT

Omdat de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier een krijgsraad te velde⁷² was, werd hij in toepassing van artikel 58 van de wet van 15 juni 1899 op de militaire strafvordering⁷³ samen met zijn krijgsauditoraat afgeschaft op 30 september 1919, de dag dat er volgens een k.B. van 2 juli 1919 juridisch een einde kwam aan de Eerste Wereldoorlog.⁷⁴

Voor de 39 verdachten over wie het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier toen nog geen beslissing had genomen, had artikel 9 van de wet van 17 september 1919 tot wijziging van het wetboek van militaire strafvordering intussen wel al voor een overgangsmaatregel gezorgd. Indien geen enkele andere provinciale krijgsraad zich voor hen bevoegd achtte, was de krijgsraad van Brabant voor hen bevoegd.⁷⁵ In uitvoering van deze wetsbepaling maakte auditeur-generaal Raymond Van Zuylen van Nyevelt, bij wie deze strafdossiers intussen terecht waren gekomen,⁷⁶ het strafdossier tegen één verdachte over aan het krijgsauditoraat van Oost-Vlaanderen⁷⁷, tegen 11 verdachten aan het krijgsauditoraat van Antwerpen⁷⁸ en tegen 27 verdachten aan het krijgsauditoraat van Brabant.⁷⁹

In afspraak met de auditeur-generaal kreeg het krijgsauditoraat van Brabant kort nadien nog tientallen soortgelijke strafdossiers toebedeeld vanwege de andere provinciale krijgsauditoraten en opende dit krijgsauditoraat van ambtswege ook zelf een aantal nieuwe strafdossiers. Hierdoor liep het aantal militairen dat verdacht was van activisme in een Duits gevangenenkamp op tot 77, waarvan er vijf

72. Oppericht bij k.B. van 17 oktober 1914, *Belgisch Staatsblad*, 16-22 mei 1915, p. 171.

73. *Pasinomie*, 1899, pp. 127-128.

74. k.B. van 2 juli 1919 waarbij het leger op voet van vrede wordt gezet, *VWKB*, 1919, p. 895 en *Staatsblad* van 13 juli 1919, p. 3269. Een Koninklijk Besluit van 21 september 1919 maakte op 30 september 1919 ook aan de staat van beleg een einde: *VWKB*, 1919, pp. 1704-1705.

75. *Belgisch Staatsblad*, 20 september 1919, p. 4787; *VWKB*, 1919, p. 1371.

76. In uitvoering van artikel 75 van de wet van 15 juni 1899 op de militaire strafvordering waren de archieven van het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier aan hem overgemaakt.

77. RABA, Krijgsraden en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1261, 2889 (Philemon Brugghevan).

78. RABA, Krijgsraden en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, dozen 1253-1290, 2369 (Jules Midy), 3761 (Oscar Steyaert), 4473 (Frans Linten), 4774 (Remi Rutsaert), 4836 (Frans Buich), 4940 (Gustaaf De Bruyn), 4944 (Georges De Portemont en Constant Peeters), 5056 (Leo Delfosse, Daniël Heffinck en Hendrik Van Ruyskensvelde). Met uitzondering van Frans Linten, Remi Rutsaert en Constant Peeters werden al die verdachten later door het krijgsauditoraat van Antwerpen naar het krijgsauditoraat van Brabant doorverwezen.

79. RABA, Krijgsraden en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, dozen 1253-1290, 1494 (Jozef Andries), 1796 (Jozef Pluym), 1859 (Godfried Rooms), 2238 (Willem Dorpsmans en Jules Roefs), 2360 (Karel Vandersmissen), 3401 (Juliaan Coelembier en Antoon Coucke), 3402 (Georges Reynders), 3808 (Pieter Cops, Pieter Debie, Gerard De Bondt, Jan De Koning, Edgard De Neef, Lodewijk De Ridder, Egied De Roo, Frans De Wit, Lodewijk Kin en Frans Meeuwissen), 3835 (Charles Kriger), 4055 (Jean-Baptiste De Decker), 4064 (Jozef Pauwels), 4846 (Alois Valgaeren), 4847 (Gustaaf Claessens), 4948 (Pieter Lauwers en Van Genechten) en 4684 en 3435 (Piet Van Rossem).

werden doorverwezen naar een ander krijgsauditoraat of een burgerlijk parket,⁸⁰ er voor 48 beslist werd tot een niet-vervolging⁸¹ en 24 werden verwezen naar de krijgsraad van Brabant.

Op het krijgsauditoraat van Brabant kwamen al deze strafdossiers terecht bij plaatsvervangend krijgsauditeur Stie, die ze al eerder behandelde als substituut-krijgsauditeur op het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier.⁸² Ook nu kon hij ze aanvankelijk ook alleen voor de krijgsraad brengen indien de verdachten waren aangehouden.⁸³

De 39-jarige bediende Aloïs Valgaeren uit Kontich⁸⁴ en de 29-jarige telegraafbediende Gustaaf Claessen uit Antwerpen waren de eerste activistische krijgsgevangenen die zich voor de krijgsraad van Brabant moesten verantwoorden.

Valgaeren werkte voor de oorlog als bediende bij de Antwerpse trammaatschappij en in de kunstboterfabriek Union in Antwerpen. Kort voor het uitbreken van de oorlog werd hij ingelijfd in het 4de Transportkorps van het Belgische leger. De Duitsers namen hem op 24 augustus 1914 gevangen nabij Namen en brachten hem meteen over naar het krijgsgevangenkamp van Alten-Grabow, waar hij eerst enkele maanden in de keuken werkte. Samen met enkele andere Vlaamsgezinden richtte hij er op 2 april 1915 De Vlaamsche Wacht op, een vereniging die tot doel had om het Vlaamse stambewustzijn van de aanwezige Vlamingen te vermeerderen door het verspreiden van Vlaamse liederen en Vlaamse geschriften, door het organiseren van Vlaams onderwijs en door het uitbaten van een Vlaamse bibliotheek.⁸⁵ Voor die Vlaamsche Boekerij deed Valgaeren een beroep op de telegraafbediende Gustaaf Claessen uit Antwerpen, soldaat 9de Linierement, die in datzelfde jaar in het kamp was toegekomen. Met de Brusselse advocaat Pieter De Beus zorgde Valgaeren er ook voor dat het Belgische hulpcomité in dat kamp, dat samengesteld was uit patriotische militairen, werd opgedoekt ten voordele van een zuiver Vlaams hulpcomité.

80. RABA, Krijgsraden en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, dozen 1253-1290, dossier 930/1919 (Raphaël De Vroye naar krijgsauditoraat Groot Hoofdkwartier), 5660/1919 (Karel De Blaere naar de krijgsauditeur West-Vlaanderen), 5811/1919 (Edgard De Pont naar de krijgsauditeur van Oost-Vlaanderen), 5828/1919 (Georges Reynders, zoon van de stationschef van Zichem die in een aantal kranten schreef onder de schuilnaam 'Taxander', naar de procureur des Konings van Antwerpen omdat hij betwistte dat hij militair was) en 592/1921 (Yvo Van Daele naar de auditeur-generaal, waar het dossier bleef liggen zonder dat erin beslist werd).
81. Zie hierover verder bij *Beslissingen tot niet-vervolging* in deel 2.
82. J. Monballyu. *De jacht op de flaminganten. De strafrechtelijke repressie van de Vlaamsgezinde militairen aan het IJzerfront*, Brugge, 2010, p. 126.
83. Zie verder bij *Een nieuwe mogelijkheid: de veroordeling bij verstek*, p. 253.
84. Meer over Aloïs Valgaeren bij L. Vandeweyer, De oprichtingsakte van de Vlaamse Wacht in het kamp van Alten-Grabow, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 65, 2006, nr. 3, pp. 214-246.
85. Dit geschiedde volgens zijn eigen verklaring in de maand juni 1915 samen met een zekere Van Hoven, tol- en accijnsambtenaar uit Antwerpen.

Valgaeren schreef er ook artikelen in het separatistische kampkrantje *Eigen Schoon*.⁸⁶

Valgaeren bleef tot december 1917 in Alten-Grabow. Op eigen verzoek werd hij toen samen met Claessen naar Göttingen overgeplaatst, waar beiden in dienst traden van Cyriel Rousseu om er schrijf- en klasseringwerk uit te voeren. Daar traden ze ook op als vertrouwenspersoon van de Duitsers en bezochten ze in burgerkledij meerdere omliggende arbeidscommando's. Valgaeren zetelde er in het Vlaamsch Middenkomiteit als vertegenwoordiger van de separatistische strekking van de Vlaamse beweging. Naar eigen zeggen gaf hij in de kampschool van Göttingen alleen een voordracht over het vervaardigen van kunstboter (margarine).

Op 10 juli 1918 kwamen Valgaeren en Claessen, samen met negentien andere krijgsgevangenen terug naar België. Een afvaardiging van de Raad van Vlaanderen onder de leiding van Pieter Tack en August Borms ontving hen de dag nadien en bood hen een middagmaal aan in het restaurant Den Koning van Spanje in Brussel. Borms en een Duitse officier hielden er een korte toespraak. Claessen bedankte hen in naam van de teruggekeerde krijgsgevangenen en wees daarbij op de sterke natuurlijke en economische band die de Vlamingen met de Duitsers hadden. 's Avonds woonden de teruggekeerde krijgsgevangenen een concert bij in het Brusselse IJspaleis.

Omdat zowel Valgaeren als Claessen zonder werk zaten, aanvaardden beiden op 15 augustus 1919 een betrekking als klerk op het bureau van het Nationaal Verweer in Brussel dat onder de leiding stond van August Borms. Daar werkten zij tot 30 oktober 1918 op de dienst Voorspraken die genadeverzoeken richtte aan het Generaal-Gouvernement voor diegenen die door de Duitse rechtbanken gestraft waren. Naar eigen zeggen, schreven ze er alleen adressen op omslagen en zorgden ze ook voor het vullen en toeplakken van die omslagen. Voor dat werk kregen zij 275 frank per maand. In september en oktober 1918 was Claessen privésecretaris van August Borms. Op voorstel van het Centraal propagandacomité van de Raad van Vlaanderen gaf Valgaeren in die maanden een voordracht in Wolvertem en een tweede in Kapelle-op-den-Bos. Telkens had hij het over de vrijlating van de Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsland en het oprichten van een Vlaamse Rijkswacht.

Nadat het Belgische leger het land in oktober-november 1918 had bevrijd, voegde Valgaeren zich op 20 december 1918 bij zijn vroegere legereenheid en trok hij zelfs met deze naar Duitsland om het Rijnland te bezetten. Toen hij daar op 1 februari 1919 werd ontslagen, vestigde hij zich als winkelier bij zijn vrouw in Kontich, waar hij op 30 juni 1919 door de Militaire Veiligheid werd aangehouden. Bij een huiszoeking vond men in zijn woning tientallen exemplaren van activistische kranten, tijdschriften en brochures,⁸⁷ zestien foto's met activistische krijgsgevan-

86. L. Vandeweyer, De oprichtingsakte van de Vlaamse Wacht [...], pp. 219-240.

87. De lijst hiervan bevindt zich in het strafdossier.

Vorst den 16^{en} Maart 1920

Hooggeachte Heer Auditor,

Ik verneem van mijn Broer, dat den Heer W. Barch, Advocaat Volksverteenwoordiger, zich zal gelasten, om mijne zaak voor den Krijgsraad te verdedigen. Hij sprak mij dan ook, dat Heer Barch, Hed. reeds gedeeven heeft, om de zaak een 8. tal dagen uit te stellen, wat, hoop ik, wel zal worden toegestaan, om het Dossier te leeren kennen.

Ik voeg hierbij eenige namen, die ik Hed. verzoek, om op te roepen, en waaruit zal beuvenen moeten worden, dat ik niet schuldig ben, aan eenige Antivaderlandsehe werking te hebben deelgenomen of weten deelgemaakt heb. Ik wacht nog een paar adressen, zoo ik ze nog tijdig ontvang, zullen bij Hed. gezonden worden.

Met de meeste Hoogachtung
A. Valgaeren
314

Den Heer J. Stie
Lidst. bij den Krijgsauditor
van Brabant.

Brief van Aloïs Valgaeren aan krijgsauditeur Stie betreffende zijn zaak voor de krijgsraad, 16 maart 1920.
[BE ADVN AC27, Archief Aloïs Valgaeren, D233]

genen in Göttingen en een briefkaart waarin hij zijn bewondering uitdrukte voor August Borms. De dag nadien werd Gustaaf Claessen aangehouden.

Op de zitting van de krijgsraad van Brabant vorderde krijgsauditeur Stie tegen beide militairen een opsluiting van vijf jaar. Valgaeren en Claessen verdedigden zich door erop te wijzen dat zij zowel in Duitsland als in België alleen maar lager bureauwerk verrichtten. Zij beweerden ook nooit propaganda te hebben gemaakt voor het separatistische activisme. Maar de krijgsraad van Brabant achtte hen schuldig aan een inbreuk op artikel 118bis Sw. en veroordeelde Valgaeren op 1 mei 1920 tot een gevangenisstraf van twee en Claessen tot drie jaar.

Omdat die straffen nogal meevielen, tekenden zowel Valgaeren als Claessen geen hoger beroep aan tegen dat vonnis. Vanwege die lage straf adviseerde krijgsauditeur Stie enkele maanden later wel negatief over hun aanvraag tot een voorwaardelijke invrijheidstelling. Maar minister van Justitie Fulgence Masson hield

met dit advies geen rekening en liet Valgaeren en Claessen voorwaardelijk vrij op respectievelijk 18 februari en 1 juli 1921. Tijdens hun voorwaardelijke vrijlating mochten zij niet deelnemen aan politieke betogingen of vergaderingen.⁸⁸

Samen met Valgaeren hadden de Duitsers op 24 augustus 1914 in Bioulx nabij Namen ook de 32-jarige Jozef (in feite Henri, Theophile, Marie Joseph) Moens uit Brussel, politieagent in Molenbeek en opperwachtmeester in het Transportkorps van de 4de Legerdivisie, gevangengenomen. Ook hij werd onmiddellijk naar Alten-Grabow gezonden, waar hij vriendschap sloot met de kampleiding en geregeld zijn Belgische medegevangenen demoraliseerde door te verklaren dat hij liever Duitser dan Belg zou zijn, dat hij de Duitse keizer meer waardeerde dan de Belgische koning en dat hij een Duitse vrouw had getrouwd van wie hij de oom maar moest aanspreken om allerlei gunsten te verkrijgen. Als barakchef zou hij zijn medegevangenen voor de minste prullaria hebben gestraft. Krijgsauditeur Stie vervolgde Moens voor een inbreuk op artikel 115 Sw. of een poging daartoe (artikel 51 Sw.), maar op de zitting van de krijgsraad op 12 mei 1920 wisten maar heel weinig getuigen iets tegen hem in te brengen. Er waren er zelfs die beweerden dat hij in 1917 een anti-activistische groepering had opgericht en door de Duitsers hiervoor in een strafkamp was opgesloten. De krijgsraad van Brabant achtte de feiten niet bewezen en sprak hem vrij op 12 mei 1920.⁸⁹

Nog in 1920 verscheen ook de 31-jarige Jozef Vandenheuvel uit Nevele, doctor in de Germaanse filologie en soldaat bij het 10de Linieregiment, voor de krijgsraad van Brabant. Vandenheuvel was op 24 augustus 1914 nabij Namen door de Duitsers gevangen genomen en eerst naar een gevangenenkamp van Münster en vervolgens naar een gevangenenkamp van Soltau overgebracht. In beide kampen deed hij dienst als ziekenverpleger.

Begin 1917 werd hij overgeplaatst naar Göttingen, waar hij tot de Wapenstilstand op 11 november alles samen ongeveer één jaar verbleef. In diezelfde periode verbleef hij één maand bij professor Theodor Frings in Bonn⁹⁰ om er dialectopnamen te doen en fonetische teksten over te schrijven en van april 1918 tot 11 november 1918 bij de befaamde taalfiloloog professor Ferdinand Wrede in Marburg, waar hij hetzelfde werk verrichtte. Na 11 november 1918 keerde hij terug naar Göttingen waar hij tot midden januari 1919 bleef opgesloten en vervolgens naar België terugkeerde.

88. RABE, Krijgsauditoraten en krijgsraden te velde 1914-1919, doos 1288, 4846; Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brabant. Vonnissen, 36, nr. 343-344; RABE, KR Brabant. Dossiers 1912-1927, doos 31 A, 343-344/1920.

89. Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brabant. Vonnissen, 36, nr. 389; RABE, KR Brabant. Dossiers 1912-1927, doos 33, 389/1920.

90. Vandenheuvel schreef na de oorlog samen met Theodor Frings, *Die südniederländischen Mundarten. Texte, Untersuchungen, Karte*, Marburg, 1921 (Deutsche Dialektgeographie, 16).

Op basis van een groot aantal getuigenverhoren betichtte plaatsvervangend krijgsauditeur Stie Vandenheuvel er vooreerst van dat hij in Göttingen geregeld had vergaderd met Godfried Rooms, Piet Van Rossem, Pieter Bessem, Leo Delfosse, Rik Van Hoofstadt en Jozef Pluym, die toen de kopstukken waren van het Vlaamse activisme in Göttingen. Volgens diezelfde krijgsauditeur liep Vandenheuvel in Göttingen geregeld rond in burgerkledij, iets wat de Duitsers alleen maar toestonden aan fervente activisten. Hij zou daarnaast in het arbeidscommando van Heiligenstadt hebben gefungeerd als de vertrouwenspersoon en er meerdere voordrachten hebben gehouden over de noodzakelijkheid van een bestuurlijke scheiding in België, over de steun die moest verleend worden aan de politiek van de Raad van Vlaanderen, over de heilzame werking van een Duitse overwinning en over de verdrukking van de Vlaamse soldaten aan het Belgische IJzerfront. Volgens de krijgsauditeur schreef hij ook drie artikelen in het kampblad *Onze Taal*. Het eerste hield een lofbetuiging in voor de Raad van Vlaanderen, het tweede was gewijd aan zijn positieve ervaringen met het Deutsch-Flämische Gesellschaft in Marburg en het derde bracht een verslag over het bezoek van August Borms aan Marburg. In de rekeninguittreksels van het propagandacomité van de Raad van Vlaanderen waren op zijn naam betalingen te vinden voor propagandakosten in meerdere krijgsgevangenkampen.

Tijdens zijn ondervragingen ontkende Vandenheuvel categoriek dat hij zich ooit had beziggehouden met propaganda voor het activisme. Hij gaf toe dat hij in Göttingen geregeld in burgerkledij rondliep, maar dat was volgens hem alleen omdat de professoren Frings en Wrede eisten dat hij hen in burgerkledij ging opzoeken. Vandenheuvel gaf toe dat hij vertrouwenspersoon was geweest in het arbeidscommando van Heiligenstadt en daar nu en dan een voordracht gaf. Maar hij sprak er toen naar eigen zeggen alleen over de geschiedenis van de Vlaamse beweging en verdedigde daarbij alleen een vrij Vlaanderen in een vrij België. Nooit had hij het er over het vrijwillig werken voor de Duitsers, de voorkeur voor een terugkeer naar Vlaanderen in plaats van naar Frankrijk of Zwitserland of over de wenselijkheid van een Duitse overwinning. Ook de betichting dat hij drie activistische artikelen had geschreven in het kampweekblad *Onze Taal* wees Vandenheuvel volledig van de hand. Het artikel over het eerbetoon aan de Raad van Vlaanderen was niet van hem en hij had het ook niet ondertekend. De twee andere artikelen bevatten de inhoud van twee persoonlijke brieven aan vrienden in Göttingen en deze vrienden zouden die zonder zijn toestemming hebben gepubliceerd. De rekeninguittreksels van het propagandacomité van de Raad van Vlaanderen vermeldden ten slotte ten onrechte zijn naam, want hij had voor die Raad of voor zijn activiteiten nooit propaganda gemaakt. De Göttinger Fürsorge betaalde wel zijn reiskosten naar Bonn en Marburg.

Krijgsauditeur Stie liet Vandenheuvel op 2 augustus 1919 aanhouden en op-

sluiten in de gevangenis van Vorst. Meteen werd er bij hem thuis een huiszoeking uitgevoerd, die niets opleverde. Op de zitting van de krijgsraad van Brabant van 19 november 1920 vorderde de krijgsauditeur op grond van artikel 118bis Sw. een opsluiting van vijf jaar. Frans Van Cauwelaert verdedigde Vandenheuvel⁹¹ en de krijgsraad sprak hem vrij bij gebrek aan bewijzen. Onder impuls van krijgsauditeur Stie ging auditeur-generaal Van Zuylen van Nyevelt tegen die vrijspraak in hoger beroep en weigerde intussen Vandenheuvel voorlopig in vrijheid te stellen. Het Krijgshof bevestigde op 4 februari 1921 de vrijspraak van de krijgsraad, maar liet in de hierna volgende overwegingen van zijn arrest wel duidelijk blijken dat dit alleen gebeurde na felle discussies in het hof:

*“Aangezien indien van eenen kant de handelwijze en het gedrag des beschuldigen zoals zij gebleken zijn uit het onderzoek voor het Hof gedaan, moeten aanschouwd worden als ernstig berispelijk, anderzijds, de hem aangetijgde feiten schijnen niet onder de toepassing der strafwet te vallen, het kwaad opzet, voorzien door de woorden en den zin van artikel 118bis van het gewoon strafwetboek, niet volstrekt bewezen zijnde; dat zijn gedrag ten eerste als soldaat in 1914 voor Namen en als ziekenoppasser in het krijgsgevangenenkamp te Soltau en vervolgens zijne terugkomst in België na den Wapenstilstand, van aard is het inzicht van verraad, hoofdzakelijk bestanddeel van de beschuldiging, te doen verwijderen; om deze beweegreden, bij toepassing der wetsbepalingen in het bestreden vonnis aangehaald, het Hof vernietigt het beroep van het Openbaar Ministerie, bevestigt bijgevolg het bestreden vonnis, beveelt zijne onmiddellijke invrijheidstelling ...”.*⁹²

De 29-jarige Oscar Steyaert uit Evergem, soldaat in het 5de Liniergiment, was de volgende militair die zich voor activisme in Duitsland moest verantwoorden. Nadat de Duitsers hem op 12 september 1914 nabij Rotselaar gevangen hadden genomen, werd hij tot 29 december 1914 verzorgd in hospitaal Leo XIII in Leuven en nadien overgebracht naar het gevangenenkamp van Giessen. Daar liet hij zich onrechtmatig inschrijven als sergeant om aan een verplichte tewerkstelling te ontsnappen en trad hij al vanaf mei 1915 op als tolk bij de ondervragingen van Engelse militairen door de Duitse krijgsauditeur. Hij was er ook leider van een strafbarak en voerde er de bevelen van de Duitsers heel strikt uit. Hij zette zijn medegevangenen ertoe aan om vrijwillig te gaan werken voor de Duitsers en stelde hen daarbij bedrieglijk voor dat ze bij Duitse boeren zouden terecht komen terwijl ze uiteindelijk moesten werken in munitiefabrieken. Samen met de Brusselaar Jean Macken⁹³ en de Waalse gebroeders Lucien en Firmin Van Reet, ontving hij

91. AMVC-Letterenhuis, Fonds Van Cauwelaert, 29.

92. Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brabant. Vonnissen, 37, nr. 648 en 845/1920; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 124, 86/1921; RABA, Krijgshof. Dossiers 1916-1954, doos 205, 86/1921.

93. Deze vroegere trambediende uit Elsene moest zich in 1927 verantwoorden voor de krijgsraad van

de pas aangekomen Belgische, Engelse en Franse krijgsgevangenen. Hij probeerde daarbij hun vertrouwen te winnen om hun geld of goud in bewaring te geven en ontfoetselde hen ook allerlei inlichtingen over de strategische posities van hun legers die hij dan aan de Duitsers overmaakte. Hij zorgde er ook voor de verspreiding van de activistische publicaties die vanuit Vlaanderen naar het kamp werden toegezonden met de bedoeling de Vlamingen tegen de Walen op te zetten. Als vertrouweling van de Duitsers kon hij in burgerkledij het kamp vrij gemakkelijk verlaten om aankopen te doen in Giessen. Hij verspilde er veel meer geld dan hij officieel binnenkreeg, zodat hij ervan verdacht werd de geldsommen te gebruiken die hem in bewaring waren gegeven.

Steyaert werd in juli of augustus 1917 overgeplaatst naar Göttingen, waar hij heel vlug een vertrouwenspersoon van de Duitsers werd. Vanaf februari 1918 zetelde hij er in het Vlaamsch Middenkomiteit als vertegenwoordiger van de radicale activisten en cumuleerde er de functies van secretaris en magazijnier. In die hoedanigheid werd hij ervan verdacht voedsel- of kledingspakketten die uit het buitenland voor de zieken waren toegezonden, achterover te slaan en te verkopen aan de Duitsers. In Worbis, Bodenfelde en Niederorschel gaf hij in burgerkledij opzweepende voordrachten over de grieven van de Vlamingen tegen de regering van Le Havre en in het kampblad *Onze Taal* schreef hij onder de pseudoniemen Witte Caproen en Skar twee artikelen over ethische kwesties. Begin juli 1918 keerde hij terug naar België, waar hij zich in Gent ten dienste stelde van Godfried Rooms en contact had met de 'sublieme' deserteurs Jules Charpentier, Karel De Schaepdrijver en Carlos Van Sante.⁹⁴ Vanaf 14 september 1918 werkte hij op voorspraak van Jan Wannyn⁹⁵ als inspecteur bij de Gasmaatschappij van Gent.

Krijgsauditeur Stie vervolgte Steyaert voor de krijgsraad van Brabant voor het verschaffen van hulp aan de vijand in mannen en levensmiddelen (artikel 115, lid 4 Sw.), voor het overleveren of meedelen aan een onbevoegde persoon van inlichtingen die geheim moeten worden gehouden in het belang van de verdediging van het grondgebied of van de uitwendige veiligheid van de Staat (artikel 119 Sw.), voor het meewerken aan de politieke plannen van de vijand (artikel 118bis Sw.) en voor desertie tussen 16 januari 1919 en 15 augustus 1920 (artikel 45-48 MSw.). Volgens de krijgsauditeur verdiende hij hiervoor een hechtenis van tien jaar. De Krijgsraad van Brabant sprak hem echter op 21 juni 1921 bij gebrek aan bewijzen vrij van het verschaffen van hulp aan de vijand, maar veroordeelde hem voor de drie

Brabant. Hij werd vervolgd op grond van artikel 119, 1° en 118bis Sw. en werd op 17 september 1927 voor beide feiten bij verstek veroordeeld tot een dwangarbeid van twintig jaar: Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brabant. Vonnissen, 41, 193; RABA, KR Brabant. Dossiers 1912-1927, doos 207, 193/1927.

94. L. Vandeweyer, *Sublieme deserteurs*, in: *NEVB [...]*, pp. 2922-2923.

95. A. Goovaerts & L. Vandeweyer, *Wannyn, Jan, B.*, in: *NEVB [...]*, pp. 3668-3669.

andere feiten tot een gewone hechtenis van vijftien jaar. Het Krijgshof bevestigde die straf op 29 september 1921. Een koninklijk genadebesluit van 24 november 1923 herleidde zijn straf tot een gewone hechtenis van zeven jaar en uiteindelijk kwam hij voorwaardelijk vrij op 10 juni 1925.⁹⁶

Nog in de maand juni 1921 strafte de krijgsraad van Brabant ook de 27-jarige industrieel Gustaaf De Bruyn uit Berchem bij Antwerpen, soldaat in het 5de Linie-regiment. De Duitsers namen hem op 10 september 1914 gevangen in Wijgmaal en brachten hem meteen naar het gevangenenkamp van Friedrichsfeld, waar hij bijna twee jaar verbleef. In dat kamp werd hij de goede vriend van twee Duitsers en trad hij op als tolk in de schrijnwerkerij. Na omzwerfingen in Mannheim en Zerbat, verbleef hij vanaf februari 1917 in Göttingen, vanwaar hij in mei 1917 werd overgeplaatst naar het gevangenenkamp van Münster I en later Münster II. Samen met Antoon Coucke, Lucien Maes, Juliaan Coelembier, Jan Bernolet, Robert Truys en Georges Reynders moest hij er een tweede Vlaams activistisch kamp uitbouwen. Als vertrouweling van de Duitsers kon hij in deze laatste twee kampen vrij in en uit lopen en ook zonder problemen de arbeidscommando's bezoeken van Dusseldorf, Bochum en Essen. In Münster II was hij bureauchef, waardoor hij al diegenen die trouw bleven aan de Belgische regering in Le Havre, kon doen overplaatsen naar een ander krijgsgevangenenkamp of hen naar een vervelend arbeidscommando kon sturen.

In Münster II organiseerde De Bruyn het bezoek van August Borms en trad hij op in meerdere Vlaamse toneelopvoeringen die hijzelf regisseerde. Hij maakte er deel uit van het groepje activisten dat op een bepaalde dag optrad als een instant-rechtbank tegen een aantal Belgische onderofficieren die trouw waren gebleven aan de Belgische regering in Le Havre. Al die officieren werden overgeplaatst naar een veel strenger kamp. In april 1918 bezocht De Bruyn in burgerkleren het gevangenenkamp van Dülmen en een arbeidscommando in Hoerdts waar hij de Vlaamse krijgsgevangenen ertoe aanzette om zich te laten overplaatsen naar een meer Vlaamsgezind kamp of om vrijwillig voor de Duitsers te werken. Hij spoorde hen ook aan om lid te worden van het Vlaams leger dat de Raad van Vlaanderen en een onafhankelijk Vlaanderen zou beschermen tegen een oprukkend patriottisch leger. Na de Wapenstilstand keerde hij terug naar België, waar hij op 28 oktober 1920 werd aangehouden.

Krijgsauditeur Stie vervolgte De Bruyn voor een inbreuk op artikel 118bis Sw. en vorderde een gevangenisstraf van vier jaar. De krijgsraad van Brabant veroordeelde hem op 28 juni 1921 tot die gevangenisstraf van vier jaar en het Krijgshof

96. RABE, Krijgsauditoraten en krijgsraden te velde 1914-1919, doos 1270, 3761; Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brabant. Vonnissen, 38, 445/1921; RABE, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 126, 597/1921; RABE, Krijgshof. Dossiers 1916-1954, doos 227, 597/1921.

Schouwburg „Jong Vlaanderen“

Tooneelleiders:
De Bruyn Gust.
Peeters Alewin.

Bestuurder:
Cruyts Rob.
Kapelmeeester:
Karel v. d. Meirsch

Münster.

Kamp II.

Groote openings & Kerstvertooning

Dinsdag 25 December 1917

Deuren: 6 u $\frac{1}{2}$.

Gordyn 7 u.

Seestwyzer:

I. Orkest.

- Opningsmarsch: „Van Münster I naar Münster II“
getoondicht door K. v. d. Meirsch.
- Een Morgen, een Middag, een Avond in Weenen.
Ouverture . . . door Franz von Suppé.
- Josephine. Intermezzo . . . door Arnold Blomé.

II.

Anna Breughel.

Zangspel door X. getoonzet door Karel v. d. Meirsch.

David Teniers.	Kunstschilder . . .	Cruyts Rob.
Van Mansveldt.	Edelman . . .	Verhoeven Alb.
Lucas.	Jonge boer . . .	Derlts Floris
Jakke.	Bovenier . . .	Verbeed Jor.
Anna Breughel.	Jonkvrouw . . .	Peeters Alw.
Rosje.	Jonge boerin . . .	Merdyx Lieven,

Boeren en boerinnen.

Het stuk speelt by Antwerpen in de XVII. eeuw.

Schermen van Luc Maes en Joris Verbeed.

III. Orkest.

Hutsepot . . . . . van Paul Linde.

IV. Kerstboom.

V. Dans party.

Op Nieuwjaarsdag: Groot blyspel in drie bedrijven

„O! die Rino's of Jan Ongeluk.“

bevestigde die uitspraak bij arrest van 23 september 1921. De Bruyn tekende tegen dat arrest cassatieberoep aan en wierp daarbij op dat artikel 118*bis* Sw. niet van toepassing was op Belgen in het buitenland. Maar zoals al eerder werd aangegeven, verwierp het Hof van Cassatie dit cassatieberoep op 27 februari 1922.⁹⁷

EEN NIEUWE MOGELIJKHEID: DE VEROORDELING BIJ VERSTEK

De voorgaande veroordelingen waren alleen maar mogelijk omdat de verdachten konden worden aangehouden. Het wetboek van militaire strafvordering van 1814, dat na de Eerste Wereldoorlog nog steeds van toepassing was, kende toen immers nog geen procedure bij verstek zoals in het gewone wetboek van strafvordering. Het kende alleen een bijzondere procedure tegen voortvluchtige militairen die slechts kon aangewend worden tegen officieren en tegen niet-officieren die beticht waren van een misdrijf waarop tenminste een opsluiting stond. Die bijzondere procedure leidde bovendien alleen maar tot een vervallenverklaring van de militaire staat of een verbanning uit het grondgebied, zonder dat er over het misdrijf zelf uitspraak werd gedaan.⁹⁸ Militairen die landverraad hadden gepleegd en het land waren uitgevlucht, konden bijgevolg na de Eerste Wereldoorlog niet onmiddellijk berecht worden, wat soms bij de bevolking en het parlement veel wrevel opwekte.

Om die lacune op te vullen, voerde een wet van 25 juni 1921 – die van kracht werd op 13 juli 1921 – ongeveer dezelfde verstekregeling in als in de gewone strafzaken in het militair strafproces. Met uitzondering voor gewone desertie en desertie naar de vijand, konden voortvluchtige militairen voortaan ook bij verstek tot een straf veroordeeld worden.⁹⁹

De krijgsraad van Brabant paste deze nieuwe mogelijkheid voor het eerst toe in juni 1921 op de 27-jarige Antoon Coucke uit Gullegem,¹⁰⁰ handelsvertegenwoordiger en soldaat in het 4de Liniereregiment, en de 29-jarige Lucien (officieel Luciaan) Maes uit Sint-Gillis-Waas, kunstschilder en soldaat in het 5de Liniereregiment. Samen met de 26-jarige Juliaan Coelembier uit Kortrijk, bankbediende en korporaal in het 22ste Liniereregiment, werden zij vervolgd omdat zij hadden aanvaard om naar de gevangenenkampen van Münster I en II te trekken en er een tweede Vlaams activistisch kamp uit te bouwen.

97. RABE, Krijgsauditoraten en krijgsraden te velde 1914-1919, doos 1289, 4940; Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brabant. Vonnissen, 39, nr. 567/1921; RABE, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 126, 558/1921 en 795/1921; RABE, Krijgshof. Dossiers 1916-1954, doos 237 A, 795/1921.

98. Tribunaux militaires, in: *Pandectes belges*, 118, Bruxelles, 1925, kol. 109.

99. Wet van 25 juni 1921, verschenen in het *Staatsblad* van 3 juli 1921 en dus van kracht vanaf 13 juni 1921, *Pasinomie*, 1921, pp. 342-343.

100. Woonde sinds het einde van de oorlog in Sint-Kruis bij Brugge.

In Münster I kregen deze militairen onmiddellijk het vertrouwen van Flamenoffizier Möckel. Toen er in dat kamp sprake was van het oprichten van een Vlaams Leger of Vlaamse Rijkswacht, ronselden zij hiervoor actief soldaten en bemiddelden zij tussen deze soldaten, de Raad van Vlaanderen en de Duitse overheid. Zowel in Münster I als II liepen zij vrij rond in burgerkleren en konden ze zich ook vrij verplaatsen naar de nabijgelegen stad.

De Duitsers namen Juliaan Coelembier op 2 mei 1916 in Diksmuide gevangen en brachten hem eerst naar het gevangenenkamp van Giessen. Eén maand later werd hij al overgeplaatst naar Göttingen, waar hij Godfried Rooms leerde kennen die hem ertoe overhaalde om naar Münster I trekken. Coelembier deed dat einde juli 1917, maar toen dat kamp op 9 oktober 1917 volledig afbrandde, moest hij met bovengenoemde personen naar Münster II trekken. Daar werden zij samen gehuisvest in een afzonderlijke barak die door de andere gevangenen de 'professorenbarak' werd genoemd omdat zij er instonden voor het onderwijzen van de vele Vlamingen die er verbleven. Coelembier gaf er lessen Nederlands en was er secretaris van het Vlaamsch Hoofdkomitee dat de vertrouwensmannen groepeerde. Naar eigen zeggen, hield Coelembier in het kamp slechts één voordracht die handelde over de arbeidsverhoudingen in België. Maar hij was er wel bediende op het bureau van de Flamenoffizier Möckel en stelde er de aanvragen op van de soldaten die postuleerden voor een plaats bij de Vlaamse Rijkswacht. Hij verbeterde er ook de artikelen die bestemd waren voor het activistische weekblad *Vlaming* van pater Desiderius Stracke¹⁰¹ en dit ondanks het feit dat hij heel goed wist dat die krant toen bij de Vlaamse militairen veel reclame maakte om als vrije arbeiders te werken in de Duitse munitiefabrieken. Hij schonk er toen ook een fotokaart met zijn eigen portret aan August Borms en schreef op de keerzijde: *"Aan doktor Borms. Den koenen stryders moedigen leider, bevryder van ons Vlaanderenland. Hem opgedragen in d'harde dagen van kranigen werken, hand in hand. Leve Vlaanderen, Vlaamsch en vry. Leve de Raad van Vlaanderen."*

Coelembier schreef op 16 september 1918 een brief aan zijn moeder in Kortrijk waarin hij haar vroeg om er bij de Kortrijkse activist Hendrik D'Hooghe, lid van de Raad van Vlaanderen, op aan te dringen dat hij naar België zou mogen terugkeren. Hij beloofde dat hij zich dan hard zou inzetten voor het activisme in West-Vlaanderen. Volgens de akte van beschuldiging ondertekende Coelembier ook op 18 augustus 1917 de brief van de Vlaamse krijgsgevangenen aan kardinaal Mercier waarin zij er hun beklag over deden dat de kardinaal zijn ondergeschikte priesters verboden had om zich nog bezig te houden met het activisme. De dag

101. Door het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen op 22 mei 1922 veroordeeld tot drie jaar gevangenis voor het verschaffen van hulp in mannen aan de vijand en vrijgesproken voor activisme: M. Preneel, *Stracke, Desiderius A.*, in: *NEVB [...]*, pp. 2872-2874.

voordien schreef hij een brief aan Gustaaf Van Nuffel waarin hij suggereerde dat hij weldra contact zou hebben met de overloper Karel De Schaepdrijver en een tweede brief aan Jozef Meulemans in Kortrijk over de toestand van de krijgsgevangenen in Duitsland. Die brieven werden via de tussenkomst van Victor Lambrechts, advocaat in Kortrijk, lid van de eerste Raad van Vlaanderen en bestuurder op het Vlaams Ministerie van Justitie,¹⁰² gepubliceerd in het activistische tijdschrift *Ons Land*.

Antoon Coucke was op 8 juli 1915 nabij de Drie Grachten in Steenstrate gevangen genomen en meteen overgebracht naar het gevangenenkamp van Münster I. In Münster II was hij lid van het Vlaamsch Hoofdkomitee, sprak hij op meerdere meetingen in de nabijgelegen arbeidscommando's en bedreigde hij iedereen die niet kwam luisteren met lastig werk in een fabriek. Hij deelde ook Vlaamse dagbladen uit, zoals *Het Vlaamsche Nieuws* en *De Nieuwe Gentse Courant* en verkondigde overal luid dat hij voor een scheiding van België was. Hij vluchtte in december 1918 uit Duitsland en vestigde zich in Utrecht waar hij tot februari 1922 in een drukkerij werkte. Toen die drukkerij gesloten werd, keerde hij terug naar Münster, waar hij meubelen verkocht.

Ook Lucien Maes maakte in Münster I en II propaganda voor de vrije arbeiders van Desiderius Stracke en ondertekende de brief van 18 augustus 1917 aan kardinaal Mercier. In Münster II stond hij aan het hoofd van het Vlaamse theater dat het activisme propageerde en maakte hij deel uit van het feestcomité dat er in 1918 de ontvangst van August Borms organiseerde. Hij zorgde er ook voor dat Albert Verhoeven, plaatselijk voorzitter van het Rode Kruis, naar het strafkamp van Sennelager werd gezonden omdat hij geklaagd had over de slechte keuken in het kamp. Hij hield in Dülmen een redevoering waarin gezegd werd dat de Vlaamse soldaten niet verder konden rekenen op het Belgische leger daar Duitsland toch de oorlog zou winnen en de Vlamingen aan het Belgische front systematisch werden verdrukt, gestraft en gefusilleerd. Hij zou toen ook luid hebben verklaard dat hij eerst Vlaming en dan Duitser was, maar geen Belg. Hij hield een voordracht in Oberhausen en mocht als beloning voor zijn activistische inzet een tijdje terugkeren naar Sint-Gillis-Waas.

Coelembier werd aangehouden op 3 januari 1921 en verscheen op de zitting van de krijgsraad van Brabant van 22 november 1921. Krijgsauditeur Cools betichtte hem, evenals Coucke en Maes, van het verschaffen van hulp aan de vijand in 'soldaten, mannen, geld, eten, wapens en schietvoorraad' of een poging daartoe (artikel 115, lid 4 en 51 Sw.), van het leveren van een bijdrage in het vorderen van het vijandelijke leger door het vertrouwen van de Belgische soldaten of burgers in de Koning en de Belgische regering aan het wankelen te brengen of een poging daartoe (artikel 115, lid 5 en 51 Sw.) en van een politieke samenwerking met de

102. K. Rotsaert, *Lambrecht, Victor Z.*, in: *NEVB [...]*, pp. 1775-1776.

Duitsers (artikel 118*bis* Sw.). Coelebier verscheen persoonlijk op de zitting en liet zich verdedigen door Alberic Deswarte¹⁰³ die hem door Frans Van Cauwelaert via zijn vader was aangeraden. Coucke en Maes lieten verstek gaan.

De krijgsraad van Brabant sprak Coelebier nog diezelfde dag vrij van een inbreuk op artikel 115, lid 4 en van een inbreuk op artikel 115, lid 5 Sw., maar achtte hem wel schuldig aan een inbreuk op artikel 118*bis* Sw. en veroordeelde hem hiervoor tot een gevangenisstraf van twee jaar. Coucke en Maes werden schuldig bevonden van een inbreuk op artikel 115, lid 4 en 5 Sw. en kregen hiervoor bij verstek een gevangenisstraf van respectievelijk zes en acht jaar.

Coelebier tekende hoger beroep aan tegen zijn veroordeling, maar het Krijgshof bevestigde zijn straf op 5 mei 1922. Een koninklijk genadebesluit van 12 juli 1923 verminderde zijn straf tot een gevangenisstraf van één jaar, waardoor hij bij ministerieel besluit van 31 augustus 1923 op 1 september 1923 kon vrijkomen. Antoon Coucke kwam op 6 mei 1925 terug naar België, waar hij op 10 mei 1925 bij zijn moeder in Menen ging wonen. Hij tekende op 30 juni 1925 verzet aan tegen zijn veroordeling tot een gevangenisstraf van zes jaar, waardoor zijn zaak op 25 juli 1925 opnieuw voor de krijgsraad van Brabant kwam. Hendrik Borginon¹⁰⁴ verdedigde hem, maar de krijgsraad van Brabant bevestigde de in eerste aanleg uitgesproken gevangenisstraf van zes jaar. Bij ministerieel besluit van 27 oktober 1927 kwam hij voorlopig vrij op 31 oktober 1927.¹⁰⁵

Na het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier¹⁰⁶ was intussen het krijgsauditoraat van Brabant tot het besef gekomen dat er zich ook in Soltau een harde kern van flaminganten had genesteld. Die bestond uit Edgard De Neef, Jan De Koning, Gerard De Bondt, Lodewijk De Ridder, Egied De Roo, Pieter De Bie, Frans Meeuwissen, Pieter Cops, Lodewijk Kin en Frans De Wit. Het krijgsauditoraat opende in 1919 een strafdossier tegen hen allen,¹⁰⁷ maar vervolgde er uiteindelijk slechts vier van, namelijk de 40-jarige Edgard De Neef uit Antwerpen, soldaat in het 8ste Linieregiment, de 35-jarige Jan De Koning uit Mechelen, soldaat in het 8ste Linieregiment, de 28-jarige Gerard De Bondt uit Gent, soldaat in het 2de Linieregiment, en de 35-jarige Lodewijk De Ridder uit Vilvoorde, korporaal in het 10de Linieregiment. Krijgsauditeur Jean Cools betichtte hen ervan dat zij in Soltau samen een Vlaamse bibliotheek hadden opgericht waarin meerdere activistische

103. P. Bentein & L. Peiren, *Deswarte, Alberic*, in: *NEVB [...]*, pp. 922-923.

104. B. De Wever & G. Durnez, *Borginon, Hendrik*, in: *NEVB [...]*, pp. 552-558.

105. Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR van Brabant. Vonnissen, 39, 777-779; RABE, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 129, nr. 313/1922; RABE, KR Brabant. Dossiers 1912-1927, doos 178, 213/1925.

106. RABE, Krijgsauditoraten en krijgsraden te velde 1914-1919, doos 1268, 3808; RABA, KA Brabant 1912-1927, 5528/1919.

107. RABA, KA Brabant 1912-1927, 5528/1919.

boeken en kranten, zoals *Het Vlaamsche Nieuws* en *Onze Taal*, te vinden waren. Zij maakten ook deel uit van het Vlaams hulpcomité met de naam Schild en vriend dat veel invloed uitoefende op de overplaatsing van gevangenen naar een ander kamp of naar een arbeidscommando. De vier betichten organiseerden volgens het krijgsauditoraat in Soltau ook de ontvangst van Jozef (in feite Martinus, Jozef) Van Wetteren, lid van de Gouwraad van Brabant, secretaris van August Borms bij het Nationaal Verweer en onderbureauchef bij het Vlaams Ministerie van Justitie,¹⁰⁸ die er een radicaal activistische toespraak hield. Toen een aantal Vlaamse soldaten na die voordracht protesteerden, zorgden zij ervoor dat die soldaten voor een Duitse krijgsraad moesten verschijnen en geen beschuiten meer kregen.

Edgard De Neef zou zich ook onrechtmatig hebben laten benoemen in het Hulpcomité van Soltau. Samen met Jan De Koning zou hij er bij de Duitsers hebben op aangedrongen dat Vlamingen die in bepaalde arbeidscommando's rondom Soltau werkten, naar Göttingen werden overgeplaatst en werden vervangen door Walen of Fransen. Hij schreef ook een artikel in het kampblad *Onze Taal* waarin hij de Belgische koning Albert I en de Belgische regering in Le Havre scherp aanviel en de Raad van Vlaanderen ophemelde. Soldaten die niet naar hem wilden luisteren, werden door zijn toedoen naar een arbeidscommando in een moerassig gebied of in een zoutmijn gezonden. Bij meerdere Vlaamse soldaten zou hij er ook hebben op aangedrongen dat zij bij de Duitse overheid een aanvraag zouden indienen om niet naar Frankrijk of Zwitserland, maar naar België overgeplaatst te worden. Hij stond voortdurend in contact met Cyriel Rousseu en Piet Van Rossem die hem begeleidden in al zijn activistische ondernemingen. In gesprekken tussen krijgsgevangenen zou hij het meerdere keren hebben gehad over de noodzakelijkheid van een bestuurlijke scheiding van België, van een verdrag met de Duitsers en van de oprichting van een Vlaamse Rijkswacht of Leger.

Volgens het krijgsauditoraat was Gerard De Bondt niet meer dan een achterbakse verklikker. Wanneer hij te weten kwam dat bepaalde Vlaamse soldaten zich tegen het activistisch gedachtegoed verzetten, deelde hij hun namen mee aan de Duitse overheid, die hen dan onheus aanpakte en naar zware arbeidscommando's stuurde. De Bondt was ook de persoonlijke secretaris van de Duitse kampdokter Giesenberg en bepaalde als dusdanig mee welke gevangenen in Soltau konden blijven of naar een arbeidscommando werden gestuurd. De Neef en De Koning zouden ten slotte in juni 1918 in België hebben deelgenomen aan een delegatie van krijgsgevangenen die aan de herdenking van de Guldensporenslag deelnam.

Krijgsauditeur Jean Cools achtte de vier betichten schuldig aan een inbreuk op artikel 118bis Sw. en vorderde dat Edgard De Neef zou gestraft worden met een

108. L. Vandeweyer, *Wetteren, Jozef, Van*, in: *NEVB [...]*, p. 3726. Het Hof van Assisen van Brabant veroordeelde Van Wetteren op 21 januari 1921 wegens activisme tot een opsluiting van vijf jaar.

dwangarbeid van twintig jaar en Jan De Koning met een gevangenisstraf van vier jaar. De straf voor Gerard De Bondt en Lodewijk De Ridder liet hij over aan de wijsheid van de rechtbank. De vier verdachten verschenen persoonlijk voor de krijgsraad en werden elk door een eigen advocaat verdedigd. Edmond Van Dieren¹⁰⁹ deed dat voor Edgard De Neef en vroeg zijn vrijspraak op grond van het feit dat artikel 118*bis* Sw. niet van toepassing was op feiten die zich in Duitsland hadden voorgedaan en vervolgens op grond van het feit dat de besluitwet van 8 april 1917, die artikel 118*bis* in het Belgische strafwetboek invoerde, ongeldig was daar hij in strijd met artikel 26 GW niet tot stand was gekomen in een samenwerking van de Koning met de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat. Krijgsauditeur Jean Cools antwoordde dat artikel 118*bis* Sw. een misdaad bevatte tegen de veiligheid van de Staat en bijgevolg in uitvoering van artikel 6 van de voorafgaande titel van het wetboek van strafvordering extraterritoriale rechtskracht had. Anderzijds was de besluitwet van 8 april 1917 geregeld gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* en had hij daardoor alleen al rechtskracht voor alle Belgen die dit misdrijf pleegden, zelfs al verbleven zij toen in het buitenland.

De krijgsraad van Brabant aanvaardde deze laatste argumentatie en verklaarde de strafvorderingen tegen De Neef, De Koning, De Bondt en De Ridder op 27 februari 1922 ontvankelijk, maar ongegrond bij gebrek aan voldoende bewijzen. De vier betichten werden meteen in vrijheid gesteld. Auditeur-generaal Raymond Van Zuylen van Nyevelt tekende hoger beroep aan tegen de vrijspraak van Edgard De Neef, maar het Krijgshof bevestigde zijn vrijspraak op 23 maart 1923.¹¹⁰

Jos Monballyu (°1948) studeerde rechten en geschiedenis en is Gewoon hoogleraar aan de rechtsfaculteit KU-Leuven, KULAK en HU-Brussel. Hij is eveneens redactielid en voorzitter van het internationale tijdschrift *The Legal History Review*, lid van de Koninklijke commissie voor de Oude wetten en verordeningen van België en voorzitter van het Comité Rechtsgeschiedenis van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Letteren en Schone Kunsten. Hij publiceerde meerdere boeken over rechtsgeschiedenis.

109. G. Durnez, *Dieren, Edmond, Van*, in: *NEVB [...]*, pp. 940-941.

110. RABE, Krijgsauditoraten en krijgswaarden te velde 1914-1919, doos 1271, dossier 3808; Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brabant, Vonnissen, 40, 146-149; RABA, KR Brabant. Dossiers 1912-1927, doos 101, 146/1922; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 132, 131/1923; RABE, Krijgshof. Dossiers 1916-1954, doos 282, 131/1923.